

GELEŽIES AMŽIAUS RADINIAI IŠ UKMERGĖS

GINTAUTAS ZABIELA

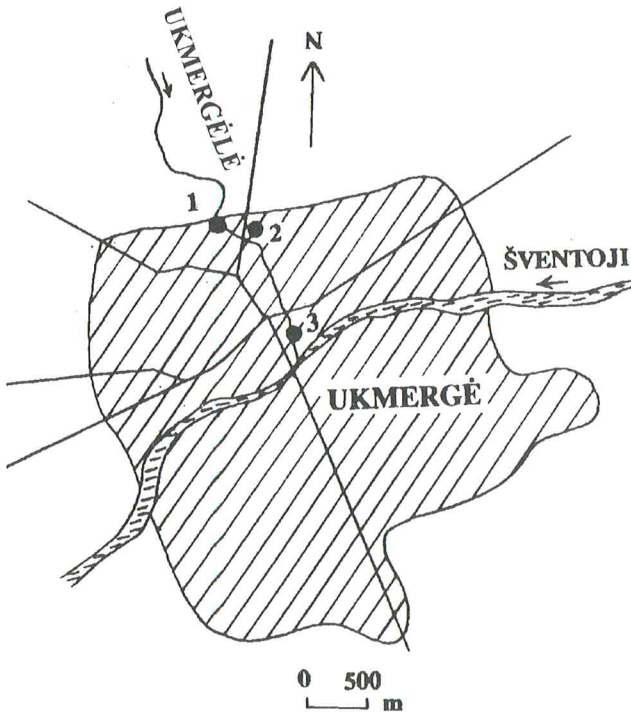
Mūsų dienas pasiekė tik paskiri senojo apgyvendinimo fragmentai: kapai, kultūrinių sluoksnių likučiai, radiniai. Pagal juos dažnai sunku ar net neįmanoma ką nors konkrečiau pasakyti apie vienos ar kitos teritorijos apgyvendinimą, nors tokie radiniai gali būti svarbūs plačiau nagrinėjant įvairias kultūros tendencijas. Prie tokių priskirtini ir geležies amžiaus radiniai iš dabartinės Ukmergės miesto teritorijos. Jie nėra gausūs ir iki šiol archeologams beveik nežinomi, nors, juos plačiau paanalizavus, – svarbūs tiek miesto, tiek ir didesnio regiono istorijai. Šie radiniai kilę iš dviejų skirtingų vietų (pav. 1). Abi jos iki nesenu laikų buvo už miesto ribų. Dobilų gatvė susiformavo tik šio dešimtmečio pradžioje, Gedimino gatvės šiaurinė dalis – XIX a. antroje pusėje. Iki tol šiose

vietose buvo dirbami laukai. Iki šiol trumpai buvo paskelbta tik apie Dobilų gatvės kapą (Zabiela, 1996).

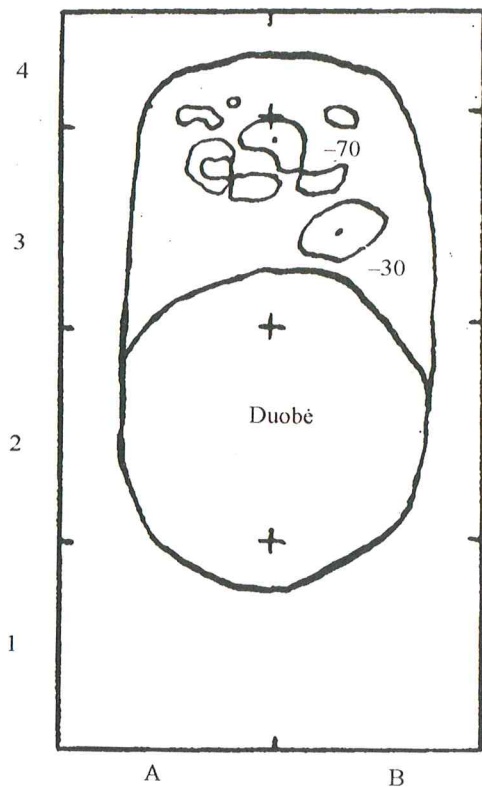
Dobilų gatvės kapas buvo 1,2 km į šiaurės vakarus nuo Ukmergės piliakalnio, 300 m į vakarus nuo radinių vietos Gedimino gatvėje, 150 m į vakarus nuo Gedimino gatvės, 50 m į rytus nuo Ukmergės kairiojo kranto, lygioje smėlėtoje kranto aukštumoje (pav. 1:1).

Miesto šiaurės vakariniame pakraštyje, vadinamame Šlapių priemiesčiu, Ukmergės valstybinė rajoninė statybos įmonė statė atskirų individualių mūrinių namų su ūkiniais pastatais kvartalą. 1994 m. sausio 12 dieną darbininkai kasė duobę 1,5 m skersmens 80 cm gylio kanalizacijos šuliniui ūkiniame pastate Dobilų gatvėje Nr. 11. Baigiant kasti duobę, darbininkas Jonas Bakas žemėje pastebėjo kaulus, kuriuos iš pradžių palaikė kritusio ir užkasto gyvulio liekanomis. Tarp jų radęs žalvarinių dirbinių jis pradėjo šią vietą kasinėti plačiau. Kasdamas duobės šoną iškasė kaukolę. Paaiškėjo čia esant palaidotą žmogų. Šiame objekte dirbusi Vida Rutkauskienė apie radinį pranešė Ukmergės kraštotyros muziejui, iš kurio žinias gavo Kultūros paveldo inspekcijos Ukmergės apygarda. Jos darbuotojams operatyviai nuvykus į vietą pavyko paimti 3 radinius: žalvarinius lankinę segę trikampę kojelę, apyrankę kiek kampuotais storėjančiais galais (ją radėjai valydami perlaužė per pusę), žmogaus kaulus bei sustabdyti tolesnius statybos darbus. Lietingą 1994 m. sausio 13 d. dieną ši vieta buvo ištirta (Zabiela, 1994š, p. 21–25). Visi radiniai atiduoti į Ukmergės kraštotyros muziejų.

Kapas aptiktas mūrinio ūkinio pastato viduje, 3 m į šiaurę nuo pertvaros sienos bei 1,5 m į vakarus nuo rytinės pastato sienos. Perkasant iš duobės išmestas bei duobėje permaišytas žemes surasta apie 20 smulkių kaulų nuolaužų bei dvi įkapės – geležinis peilis-pjautuvėlis ir geležinė yla. Anksčiau darbininkų surasto ir kažkur numesto geležinio peilio surasti nepavyko. Radinio vietoje ištirta perkasa 1. Ji pamatuota taip, kad apimtų visą duobę bei artimiausią kapo aplinką, orientuota vakarų–rytų kryptimi, 3,5x2 m dydžio (7 m² plotas) (pav. 2). Kapą suardžiusi iškasta

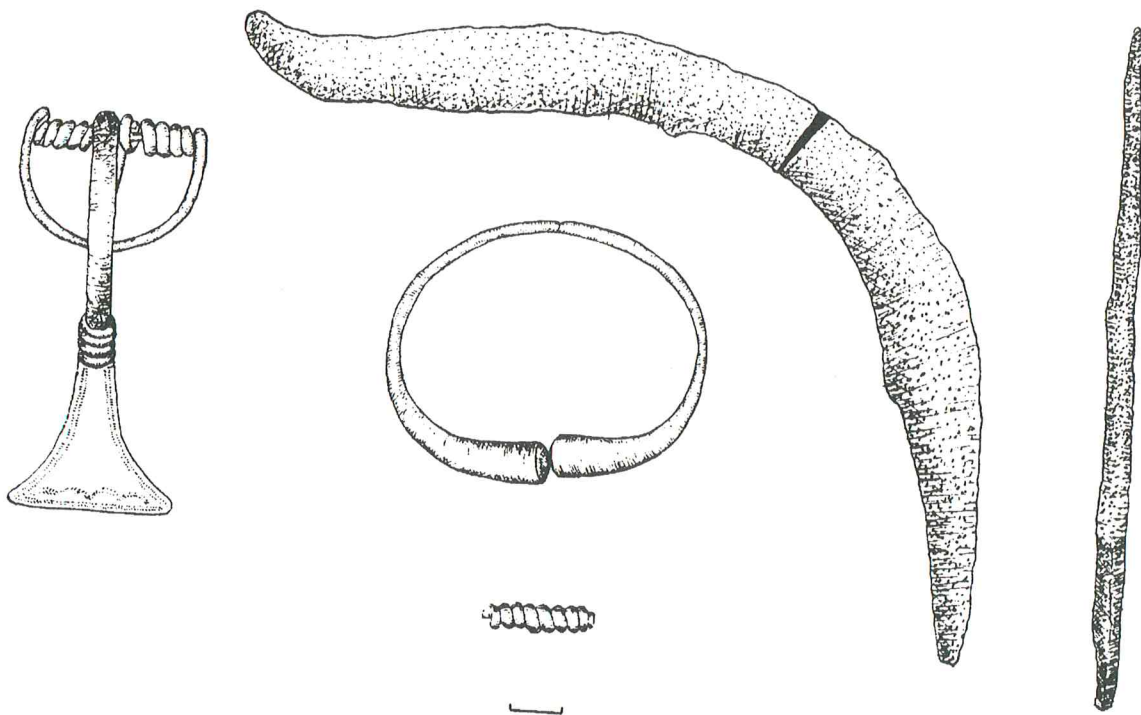
1 p a v. Geležies amžiaus radiniai iš Ukmergės: 1 – kapas Dobilų gatvėje, 2 – radiniai iš Gedimino gatvės, 3 – Ukmergės piliakalnis. Piešė A. Zabielenė

2 p a v. Kapo Dobilų gatvėje planas. Piešė A. Zabieliene

duobė užėmė apie 2 m² plotą. Kitur paviršiuje buvo lygus pilkos spalvos smėlingas armuo (anksčiau šioje vietoje buvo ariami laukai), po kuriuo 20 cm gylyje didesnėje perkasoje pasirodė žemės – gelsvas smėlis, kai kur su rausvo molio priemaišomis. Žemės atidengtas aplink visą iškastą duobę ir tik rytinėje jos pusėje buvo matyti apie 1x1 m dydžio maišytos žemės dėmė, kuri ir buvo toliau tyrinėjama. Čia 30 cm gylyje 90x73 cm dydžio plotelyje, kiek pailgame rytų–vakarų kryptimi, atidengti 5 akmenys, kurių dydis svyravo nuo 11x5x5 cm iki 21x16x15 cm. Akmenys labiau koncentravosi vienoje vietoje. Kasant gilyn aplink akmenis apie 30 cm skersmens plotelyje pastebėta degėsių ir lyg puvėsių. Degėsių rasta ir perkastose žemėse. Pilkas maišytas priemėlis šioje vietoje buvo kasamas iki 80 cm gylio, t. y. palaidojimo gylio, kur vėl rasti 3 akmenys – 18x18x12 cm (vienu plokščiu šonu), 20x14x10 cm ir 17x15x11 cm dydžio. Atrodo, kad šiais akmenimis kažkas buvo tvirtinama – galbūt kapo vietą žymintis stulpas. Deja, pats kapas jau buvo visiškai suardytas.

Sprendžiant iš surinktos medžiagos Dobilų gatvėje buvo rastas paskiras V a. moters kapas. Kaulų likučius tyrusio antropologo R. Jankausko duomenimis, moteris buvo 30–40 metų amžiaus (Zabiela, 1996, p. 142). Mirusioji buvo palaidota apie 220x120 cm dydžio keturkampėje užapvalintais galais duobėje,

3 p a v. Kapo Dobilų gatvėje radiniai. Piešė A. Zabieliene

orientuotoje maždaug vakarų-rytų kryptimi. Palaidota greičiausiai aukštiekninka, ištiesta, galva į rytus. Apie įkapių padėtį kape duomenų nėra, aišku tik, kad mirusiajai buvo sudėti geležiniai darbo įrankiai: peilis-pjautuvėlis, peilis, yla, žalvariniai papuošalai: lankinė segė, apyrankė storėjančiais galais bei įvija (pav. 3). Atrodo, kad kapo vietą žymėjo kažkoks stulpas, įkastas ties mirusiosios galvūgaliu ir sutvirtintas įmestais akmenimis.

Kape aptikti 6 dirbiniai, plačiai sutinkami I tūkstantmečio Vidurio Lietuvos archeologiniuose paminkluose.

1. Žalvarinė lankinė trikampe kojеле 8 cm ilgio segė (pav. 3). Kojelė 3 cm aukščio, 3,5 cm pločio, pakraščiai ornamentuoti dviguba įkartelių cilute. Segės liemenėlis apvalus, 0,5 cm skersmens, išlenktas per 3,3 cm. Lankelis 3,9 cm pločio, 2,9 cm aukščio, padarytas iš apvalios 3 mm skersmens vielos, kuri 4 apvijomis apsukta ant liemenėlio skersinuko. Užkaba padaryta atlenkus kojelę ir jos atlenktąją dalį apsukus 4 įvijomis apie liemenėlį. Adatos ilgis 6,3 cm, skersmuo 0,3 cm. Segė gerai išsilaikiusi, užsegimas veikia. Tai V–VI a. baltiškas papuošalas, gana gausiai randamas Lietuvoje – per 50 radimviečių su daugiau kaip 120 segių (Tautavičius, 1996, p. 200). Vis dėlto visiškų segės analogų (pagal formą ir ornamentą) rasti nepavyko. Artimiausia yra segė iš Obelių kapinyno kapo Nr. 186 (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 17, 18, pav. 17:2).

2. Žalvarinė, storėjančiais tarsi daugiakampiais galais apyrankė (pav. 3). Dydis 6,7x5,4 cm, lankelio storis per vidurį 0,3 cm, galuose – 1,1x0,7 cm. Tokios apyrankės Lietuvoje pradėjo plisti V a. pradžioje, gausiai sutinkamos V a. antroje pusėje – VI a. (Tautavičius, 1996, p. 250).

3. Geležinis, įtveriamasis, užriesta viršūne pjautuvėlis (pav. 3). Jo bendras ilgis 19,3 cm, įkotės ilgis 5,3 cm, plotis ties ašmenų pradžia 1,5 cm, gale – 0,4 cm, storis 0,3 cm, ašmenų plotis 1,4–1,9 cm, nugarėlės storis 0,4 cm, užriestos viršūnės aukštis 0,7 cm. Tokių pjautuvėlių dabar žinoma apie 60 daugiau kaip iš 20 radimviečių (Tautavičius, 1996, p. 114). Tai irgi daugiausia V–VI a. darbo įrankis. Labai panašus į rastąjį, tik didesnis – 27,5 cm ilgio – pjautuvėlis aptiktas Obelių kapinyno kape Nr. 42 (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 16, pav. 15:1).

4. Geležinė, 13,9 cm ilgio, 9,6 cm ilgio apvalia 0,6 cm skersmens darbine dalimi, 0,6x0,6 cm storio keturkampe įtvara yla (pav. 3). Ylos I tūkstantmetyje į kapus Lietuvoje dėtos dažnai, tipologiškai vienodos.

5. Žalvarinė, 2,2 cm ilgio, 0,6 cm skersmens, 7 vijų įvija (pav. 3) su 0,35 cm skersmens skylute, padaryta iš pusapvalio pjūvio 0,2x0,1 mm skersmens vielos. Kadangi įvija rasta ne pirminėje vietoje, neįmanoma pasakyti, kam ji priklausė. Šis gana paprastas ir universalus pagražinimas vienas atskirai tiksliau negali būti datuojamas.

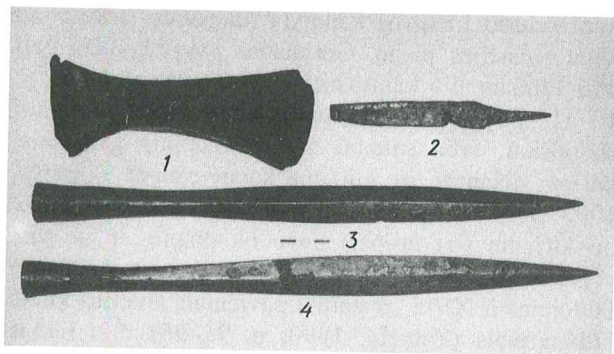
6. Kape dar buvo geležinis įtveriamas peilis, kurį radėjai išmetė ir jo surasti nepavyko.

Kapo iš Dobilų gatvės medžiaga chronologiniu ir teritoriniu atžvilgiu artimiausia Obelių kapinyno medžiagai. Atstumas tarp šių dviejų vietovių tiesia linija yra 6,5 km. Obelių kapinyno medžiaga paskelbta (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988), tačiau dėl įvairiausių priežasčių publikacija buvo labai apibendrinamojo pobūdžio, be kapų aprašų bei atskirų kapų datavimo. Tai labai apsunkina Ukmergės kapo interpretaciją, kadangi paskiro kapo radiniai patys savaime mažai ką gali pasakyti. Vis dėlto kai kas bandyta padaryti.

Ukmergėje, Dobilų gatvėje, rastas moters kapas kelia dvi svarbiausias problemas: kaip ir kada čia laidota. Pirmas klausimas nėra toks paprastas, kaip atrodė iki šiol. Ukmergės geografinė vieta I tūkstantmečio vidurio etnokultūriniame kontekste irgi neaiški – tai riba tarp Rytų Lietuvos pilkapių bei Vidurio Lietuvos kapinynų kultūrinių sričių (Tautavičius, 1996, p. 45, pav. 1). Obelių kapinynas, nors ir yra kapinynų kultūrinės srities teritorijoje, labiau panašus į sunaikinto pilkapyno liekanas. Šios minties laikosi ir kapinyno tyrinėtojai (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 11–12). Tuo tarpu A. Tautavičius Obelius nedviprasmiškai skiria prie Vidurio Lietuvos kapinynų (Tautavičius, 1996, p. 58–63). Ginčą tarsi turėtų išspręsti V–VI a. kapų situacijos planas (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 12, pav. 15), kuriame kapai aiškiai suskirstyti į grupes, primenančias pilkapių vietas (iš viso galima suskaičiuoti apie 20 pilkapių). Toks kapų išsidėstymas visiškai skiriasi nuo Vidurio Lietuvos kapinynų to paties laikotarpio kapų situacijos planų. Geriausias pavyzdys čia gali būti Plinkaigalio kapinynas (Kazakevičius, 1993, p. 10–11, pav. 9), kur kapai išdėstyti arba visiškai chaotiškai, arba sunkiai apibrėžiamomis grupėmis, kurios siejamos su giminių kapavietėmis (Česnys, 1993, p. 187). Tačiau Obeliuose net 28 kapai (iš 102 priskiriamų šiai grupei) buvo be įkapių, ir jie visi priskirti prie V–VI a. kapų, kai ten pat dar buvo laidojama ir XV a., ir galbūt pavieniais atvejais kitais laikotarpiais (Zabiela, 1990, p. 95–96). Šis faktas verčia diskutuoti dėl galimo pilkapių skaičiaus Obeliuose ir kažkiek net paties laidojimo būdo.

Pilkapių (tegu ir kiek ankstesnių) buvimas tokiuose klasikiniuose Vidurio Lietuvos kapinynuose kaip Upytėje (Kulikauskas, 1998, p. 26) ir Marvelėje (Astrauskas, 1995) rodo, koks sudėtingas yra laidojimo būdo nustatymo klausimas. Taigi rentis vienomis ar kitomis analogijomis šiuo atveju yra rizikinga. Ukmergėje, Dobilų gatvėje, jokių pilkapių liekanų ties palaidojimu nebuvo pastebėta, o ir pats stulpo buvimas (čia reikia atmesti atsitiktinumo veiksnį, kad stulpas galėjo būti įkastas vėliau ir su kapu nesusijęs) rodytų, kad mirusioji buvo palaidota paprastame kape, kurio pažymėta tik vieta. Toks laidojimo būdas (kaip išimtinis) galėjo būti ir pilkapių paplitimo teritorijoje. Taip neramiais laikais laidoti įvairių kraustymūsi metu mirę eiliniai gentainiai, daugiausia moterys ir vaikai. Tokiems supilti pilkapį dažnai nebūdavo nei laiko, nei sąlygų. Matyt, tuomet būdavo pasitenkinama kapo pažymėjimu, kaip Ukmergėje, įkasant kažkokį medinį stulpą. Tai tik hipotezė, kuriai rimtų archeologinių argumentų rasti labai sunku, nes tokie pavieniai kapai paprastai aptinkami atsitiktinai, iškart suardomi, o jų vietos išsamiau netyrinėjamos. Vis dėlto vienas kitas faktas iš Rytų Lietuvos bylotų būtent apie tokį išimtinį laidojimo būdą. Juos plačiau analizuoti tikslinga atskirame darbe.

Atsižvelgiant į tai, kas jau pasakyta, kiek aiškesnė darosi ir kapo chronologija, kuri pagal radinius jau anksčiau nustatyta gana tiksliai – tai V a. Šio amžiaus viduryje per Lietuvą nusirito klajoklių banga, kuri kažkiek sujudino ir sukrėtė krašto gyvenimą. Raiti klajokliai į krašto gilumą greičiausiai smelkėsi didesnių upių pakrantėmis, iš jų išgindami ar sunaikindami vietos gyventojus. Galbūt viena tokių buvo ir dabartinėje Ukmergės Dobilų gatvėje palaidota moteris. Tikslesnio atsakymo į šį klausimą nėra ir nebus, tačiau archeologiškai bene plačiausiai tyrinėta pavienio kapo tiksli aplinka leidžia šitai spėti.

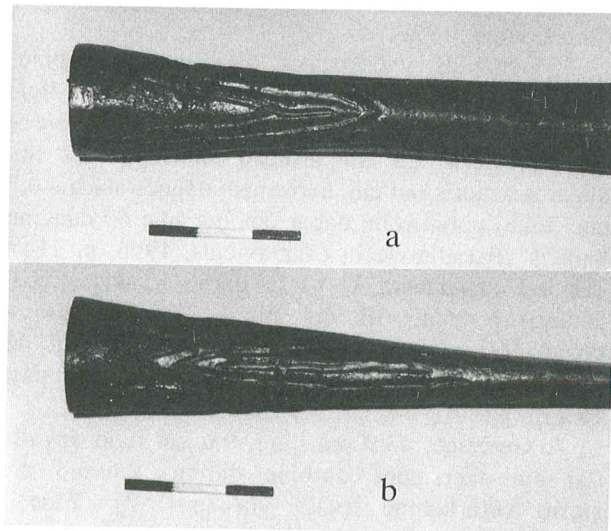
4 p a v. Geležiniai kirvis (1), peilis (2) ir ietigaliai (3–4) iš Gedimino gatvės. Nuotrauka G. Zabielos

Kita vėlesnių radinių grupė buvo aptikta anksčiau. Gedimino gatvės radiniai buvo apie 950 m į šiaurę nuo Ukmergės piliakalnio, 550 m į šiaurės vakarus nuo Ukmergės bažnyčios, 250 m į šiaurę nuo Ukmergėlės upelio kairiojo kranto, plokščiu paviršiumi aukštumoje, Ukmergės šiaurinėje dalyje (pav. 1:2).

1960 m. Gedimino g. 85/2 darže buvo rasti 2 geležiniai ietigaliai, kirvis, dvinariai žąslai, peilis bei žalvarinė pasaginė segė (pav. 4, 6). Šiuos dirbinius radėjas Valdemaras Kusas, gyvenęs Ukmergės mieste, Gedimino g. 85/2, 1961 m. balandžio 28 d. atidavė Ukmergės kraštotyros muziejui. Nežinia kodėl jie buvo datuoti XII–XVI a. ir populiarioje literatūroje pradėta nurodinėti, kad šioje vietoje esąs senkapis (Mažoji, 1971, p. 594; Petronis, 1976, p. 6). Nors tikslesnės radimo aplinkybės nežinomos, panašu, kad visi dirbiniai buvo rasti vienoje vietoje ir, ko gero, negiliai.

1. Geležinis, įmovinis, juostinis, 33 cm ilgio su 26 cm ilgio 2 cm pločio plunksna ietigalis (inventorinis numeris muziejuje A 77, numeris gaunamų eksponatų knygoje (toliau – GEK) 1562) (pav. 4:3). Šie ietigaliai Lietuvoje yra gana išsamiai tyrinėti, daugiausia sutinkami Vakarų Lietuvoje, datuojami IX–XI a. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 226, 228–231; 1981, p. 11–13). Plačiausiai jie buvo paplitę X a. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 231; 1981, p. 13). Manoma, kad šie ietigaliai buvo gaminami vietoj pagal įvežtų analogiškų ietigalių su skliautiniu raštu formą (Volkaitė-Kulikauskienė, 1981, p. 13).

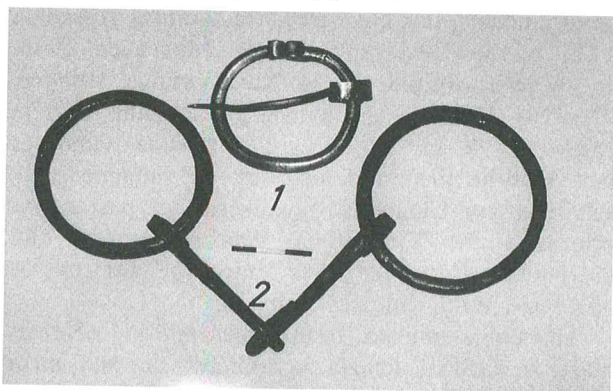
2. Geležinis, įmovinis, juostinis, 34 cm ilgio su 28 cm ilgio 2,3 cm pločio plunksna ietigalis (A 78, GEK 1563) (pav. 4:4). Įmova ornamentuota

5 p a v. Ietigalio iš Gedimino gatvės įmova ornamentuota (a, b). Nuotrauka G. Zabielos

6–7,5 cm ilgio skliautiniu raštu – 3 laužytų linijų cilėmis, sugrupuotomis į keturias grupes kiekviename įmovošone (pav. 5). Laikoma, kad tokie ietigaliai importuoti iš Skandinavijos (greičiausiai Gotlando), nors kai kurie tyrinėtojai spėja jų gamybos centrą buvus Parcinyje ir tik skandinavų pirkliais juos platinus kituose kraštuose (Kuncienė, 1981, p. 68–69), datuojami IX a. (Kuncienė, 1972, p. 210; Volkaitė–Kulikauskienė, 1981, p. 11). Jie aptinkami visoje Lietuvoje (Kuncienė, 1981, p. 71, pav. 10:3). Šiuo metu žinoma mažiausiai 27 vienetai iš 14 radimviečių (Kuncienė, 1972, p. 210, išnaša 341; Kuncienė, 1981, p. 68, 81, išnaša 150; papildomai šiame straipsnyje aptariamas ietigalis iš Ukmergės; 2 ietigaliai iš Marvelės (Kauno miestas) (kapas Nr. 787 ir atsitiktinis) (Bertašius, 1996, p. 100–101) bei 1998 m. Katros (Varėnos r.) akmens amžiaus gyvenvietės teritorijoje surastas ietigalis (A. Girininko informacija).

3. Geležinis, pentinis, siauraašmenis su nuskelta penties ir ašmenų dalimi kirvis (A 79, GEK 1564) (pav. 4:1). Kirvio ilgis 16 cm, ašmenų plotis 7 cm, penties aukštis 6 cm. Pagal A. Malonaičio klasifikaciją tai antros formos kirviai, paplitę Rytų Lietuvoje (Malonaitis, 1997, p. 53, pav. 4:2; 54, pav. 6). Pentiniai siauraašmeniai kirviai tebėra tiksliau nedatuoti. Jų chronologija bendra – V a. antra pusė – XII a. (Malonaitis, 1997, p. 62).

6 p a v. Žalvarinė segė (1) ir geležiniai žąslai (2) iš Gedimino gatvės. Nuotrauka G. Zabiela

4. Geležiniai, dvinariai, 25 cm ilgio, 7,5 cm skersmens grandžių žąslai (A 80, GEK 1565) (pav. 6:2). Jų chronologija tokia pat neapibrėžta, kaip ir siauraašmenių kirvių ar peilių. Tokie žąslai datuojami I tūkstantmečiu – II tūkstantmečio pradžia (Volkaitė–Kulikauskienė, 1971, p. 16).

5. Geležinis įtvėriamasis nulūžusiu galu, 14 cm bendro ilgio, 9 cm ilgio, 1,6 cm pločio ašmenimis peilis (A 81, GEK 1566) (pav. 4:2). Lietuvoje rasta

tūkstančiai peilių, ir jų skaičius bei vienodumas baugina tyrinėtojus, dėl to jokie apibendrinamojo darbo apie šią populiariausią geležies amžiaus dirbinių grupę neturime.

6. Žalvarinė pasaginė cilindriniais galais, 6x4,5 cm dydžio su 7 cm ilgio liežuvėliu segė (A 82, GEK 1567) (pav. 6:1). Šių segių Lietuvoje gausu, ypač pajūryje (Lietuvos, 1978, pav. 33). Jau iki 1973 m. Lietuvoje jų buvo žinoma per 650 vienetų, kurios pagal lankelio skerspjūvį buvo skirstomos į 9 grupes (Lietuvos, 1978, p. 48). Per pastaruosius 25 metus jų skaičius turėjo pasiekti apie tūkstantį. Tačiau, nepaisant didžiulės medžiagos, nemaža dalis kurios yra iš uždarytų kompleksų (kapų), šių segių chronologija yra labai plati ir neapibrėžta – VIII a. pabaiga – XVII a. (Lietuvos, 1978, p. 47), pripažįstant, kad segės cilindrinėmis galvutėmis yra anksčiausios (Lietuvos, 1978, p. 48).

Dirbinių bendra chronologija gana plati – IX–XI a., tačiau jei visus juos laikytume kilusiais iš vieno uždaro komplekso, ją galima būtų bandyti susiaurinti. Tai padaryti galima tik remiantis juostinių ietigalių chronologija. Nors ietigaliai su skliautiniu raštu Skandinavijoje datuojami IX a., Lietuvoje neišvengiama jų kiek vėlesnė chronologija, atsižvelgiant į tam tikrą laiką, reikalingą jiems patekti į kraštą ir pagaliau į uždarytą kompleksą. Kiek vėlesnę nei IX a. chronologiją rodo ir paprasto juostinio ietigalio buvimas komplekse. Taigi labiausiai tikėtina Ukmergės radinių komplekso iš Gedimino gatvės data – X a. I XI a., kaip buvo spėta iš pradžių (Zabiela, 1996, p. 143), šis kompleksas vargu ar telpa. Priežastis čia būtų pasikeitusi tarptautinė Lietuvos situacija. XI a. viduryje Europoje baigėsi vikingų epocha, kurioje juostinis ietigalis su skliautiniu raštu ir bus patekęs į Ukmergės apylinkes. Pagal geografinę situaciją atrodo, kad jis čia pakliuvo kaip atskiras daiktas (išmainytas, dovanotas ar karo grobis) vandens keliu, ėjusiu Šventąja ir Nemunu ir jungusiu Dauguvą su Sembos pusiasaliu (Zabiela, 1994, p. 3). XI a. šis kelias prarado savo reikšmę skandinavams. Viename šio kelio gale XI a. pradžioje pradėjo užakti protaka Kuršių marių pietinėje dalyje, nustojo egzistuoti čia įsikūrusi skandinaviška Kaupo gyvenvietė, pajūryje labai suaktyvėjo kuršiai (Žulkus, 1996, p. 92). Kitame gale prasidėjo sustiprėjusios Kijevo Rusijos valstybės skverbimasis į baltų žemes, bandymai svarbų prekybinį Dauguvos kelią paimti į savo rankas, žlugo skandinavų prekyba sidabru. Dėl visų šių aplinkybių mažai tikėtina, kad skandinaviškas ietigalis į Ukmergės apylinkes galėjo patekti XI a. X a. lieka pati patikimiausia radinių komplekso iš Gedimino gatvės data.

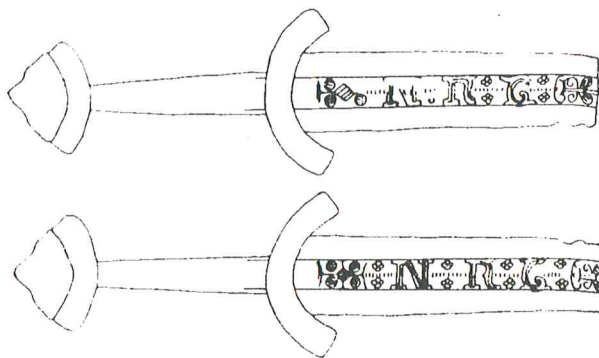
1993 m. radimvietė žvalgyta (Zabiela, 1994š. p. 21–25; 1996, p. 143). Dabar čia yra dideli daržų plotai (žemė – priesmėlis), kuriuose vietos gyventojai nieko nėra radę. V. Kusas jau gana seniai kažkur išsikėlęs. Nors vieta ir tinkama pilkapynui, jokių duomenų apie juos nėra. Šiuo laikotarpiu Rytų ir Vidurio Lietuvoje mirusieji buvo laidojami sudeginti. Kapai paprastai būdavo įrengiami pilkapio sampile ir tik pavieniais atvejais įkasami negiliai po sampilu (Lietuvos, 1977, p. 13). Atkreiptinas dėmesys į kai kuriuos aptiktų radinių bruožus. Pirmiausia tai apdaužyti kirvio ašmenys ir nulaužtas peilio ašmenų smaigalys. Vargu ar tai padarė dirbinių radėjas. Panašu, kad daiktai buvo specialiai apgadinti prieš jiems patenkant į žemę. Taip buvo daroma dviem atvejais: laidojant žmogų bei dirbinius aukojant. Paprastai Rytų Lietuvos vėlyvojo geležies amžiaus pilkapiai sudarydavo nemažus pilkapynus, kuriuos ardant ar net visai suardžius įvairių radinių pasitaikydavo ne vienas. Nieko panašaus Ukmergės atveju nėra. Vienas dirbinys – žąslai – yra žirgo, ne žmogaus, įkapė. Jei geležiniai dirbiniai gerai išsilaike (tai leidžia įtarti juos pabuvojus ugnyje), tai žalvarinė pasaginė segė sveika. Ši aplinkybė, kaip ir specialus dalies dirbinių sugadinimas, leidžia įtarti šioje vietoje buvus savotišką aukojimo vietą, kur į krūvelę buvo sudėti ir negiliai užkasti dievams paaukoti daiktai. Pagal surastus daiktus galima manyti, kad auką sudėjo turtingas karys–raitelis, greičiausiai išsirušdamas į karo žygį ar grįžęs iš jo.

7 p a v. Ukmergės piliakalnis iš šiaurės 1997 m. Nuotrauka G. Zabielos

Čia iškeltos labiausiai tikėtinos radinių patekimo į žemę versijos bei aplinkybės, tačiau visiškai atmesti

ir pilkapių buvimo fakto abiem atvejais negalima. Interpretuojant atsitiktinius radinius visuomet būna šiek tiek laisvės, sąlygotos duomenų stokos. Nieko konkretno negalima pasakyti ir apie abiejų radimviečių ryšį su garsiausiu Ukmergės archeologijos paminklu – Ukmergės piliakalniu (Lietuvos, 1975, p. 170–171) (pav. 7). Jis netyrinėtas, ir jo ankstyvieji sluoksniai (jeigu jie yra) slepiasi po XIV a. medinės Vilkmergės pilies liekanomis (Zabiela, Baranauskas, 1996, p. 9).

8 p a v. Kalavijo įrašas (Lisanka, 1975, p. 184, pav. 28)

Kalbant apie geležies amžiaus radinius iš Ukmergės, reikia paminėti dar vieną radinį – kalaviją su įrašais geležtėje (pav. 8). Pastarasis archeologams gerai žinomas, nes buvo ne kartą skelbtas (Lisanka, 1975, p. 183–186; Кирпичников, Медведев, 1985, c. 307 (VIII–9), рис. 122:4; Kazakevičius, 1996, p. 77, 120). Kalavijas į Lietuvos nacionalinį muziejų pateko 1972 m. iš Ukmergės I-osios vidurinės mokyklos be tikslesnės metrikos. Jo radimvietė tik sąlyginai yra Ukmergės apylinkės. Dėl pastarosios priežasties šis XII–XIII a. ginklas neturėtų būti siejamas su Ukmergės miesto teritorijos apgyvendinimu geležies amžiuje.

Ukmergės miesto teritorijoje aptikti geležies amžiaus radiniai leidžia konstatuoti du ano meto žmonių gyvenimo dalykus, kurie iki šiol buvo sunkiai pasekami. I tūkstantmečio viduryje – tautų kraustymosi įkarštyje Lietuvoje būta ir pavienių kapų, kurių vietos būdavo pažymimos kažkokių medinių stulpų. Tokiems pavieniams kapams pilkapis nebūdavo pilamas. I tūkstantmečio pabaigoje nuošaliau nuo žmonių gyvenimo bei laidojimo vietų pradėdami aukoti įvairūs dirbiniai. Tokiu būdu, atrodo, formuojasi šventvietės kaip atskiros žmonių dvasinės veiklos vietos.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Astrauskas A., 1995 – Marvelės pilkapiai // Baltų archeologija. Naujausių tyrimų rezultatai. Vilnius, 1995, p. 30–34.
- Bertašius M., 1996 – 1994–1995 metais tyrinėti Marvelės degintiniai kapai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 99–101.
- Česnys G., 1993 – Plinkaigalio gyventojų palcode-mografija, antropologija ir populiacinė genetika // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1993. T. 10, p. 182–186.
- Kazakevičius V., 1993 – Plinkaigalio kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1993. T. 10, p. 1–181.
- Kazakevičius V., 1996 – IX–XIII a. baltų kalavijai. Vilnius, 1996.
- Kulikauskas P., 1998 – Upytės priešistorinio kapinyno (Naujamesčio vls., Panevėžio aps.) tyrinėjimų duomenys // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1998. T. 15, p. 19–85.
- Kuncienė O., 1972 – Prekybiniai ryšiai IX–XIII amžiais // Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a. Vilnius, 1972, p. 149–254.
- Kuncienė O., 1981 – Prekyba // Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje. Vilnius, 1981. T. 2, p. 49–82.
- Lietuvos, 1975 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1975. T. 2.
- Lietuvos, 1977 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1977. T. 3.
- Lietuvos, 1978 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1978. T. 4.
- Lisanka A., 1975 – Dar du kalavijai su įrašais // Kraštotyra. Vilnius, 1975, p. 183–188.
- Malonaitis A., 1997 – Siauraašmeniai pentiniai kirviai Lietuvoje (tyrinėjimų metmenys) // Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. Vilnius, 1997. T. 35, p. 48–77.
- Mažoji, 1971 – Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius, 1971. T. 3, p. 594.
- Petronis J., 1976 – Ukmergė. Vilnius, 1976.
- Tautavičius A., 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.). Vilnius, 1996.
- Urbanavičius V., Urbanavičienė S., 1988 – Archeologiniai tyrimai // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1988. T. 6. Obelių kapinynas, p. 9–63.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970 – Lietuviai IX–XII amžiais. Vilnius, 1970.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971 – Lietuvio kario žirgas // Acta Historica Lituanica. Vilnius, 1971. T. 7.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1981 – Ginklai // Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje. Vilnius, 1981. T. 2, p. 6–48.
- Zabiela G., 1990 – Lietuvos archeologija. Kn. 6: Obelių kapinynas (recenzija) // Lietuvos istorijos metraštis 1989. Vilnius, 1990, p. 95–101
- Zabiela G., 1994 – Vortos bylos pabaiga arba dar kartą apie Anykščių proistorę // Anykščiai. 1994. Nr. 6, p. 2–4.
- Zabiela G. 1994š – Ukmergės rajono archeologijos paminklų 1993 metų žvalgymai ir Antatilčių pirmojo piliakalnio žvalgomicji archeologiniai tyrinėjimai // Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas. F. I. Nr. 2130.
- Zabiela G., 1996 – V a. kapas Ukmergėje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 142–143.
- Zabiela G., Baranauskas T., 1996 – Deltuvos žemė // Lietuvos istorijos metraštis 1995. Vilnius, 1996, p. 5–14.
- Žulkus V., 1996 – Kaunas tarp Rytų ir Vakarų. Nemuno kelias I–II tūkst. po Kr. pradžioje // Vidurio Lietuvos archeologija. Etnokultūriniai ryšiai. Vilnius, 1996, p. 89–96.
- Кирпичников А. Н., Медведев А. Ф., 1985 – Вооружение // Древняя Русь. Город, замок, село. Москва, 1985, с. 298–363.

THE FINDS OF THE IRON AGE FROM UKMERGĖ

Gintautas Zabiela

Summary

In the article the finds of the Iron Age obtained in two places of the today Ukmergė town (the Eastern Lithuania), namely Dobilų and Gedimino streets (Fig. 1) are described. Before the 20th century both these places were fields. At Dobilų street which is situated in the northwestern part of the town, in 1994 on performance of building works a grave of a woman about 30-40 years old was obtained and destroyed.

There were bronze decorations, such as arc-shaped fibula with a triangle leg, a bracelet with thickening, slightly angular ends, a spiral as well as iron tools, such as a little sickle, an awl and a knife (lost) (Fig. 3). Simultaneously around the site where the grave was found a 7 m² area was explored and in the eastern part of the grave-pit which was not completely destroyed residuals of wooden pole surrounded by stones were obtained (Fig. 2). According to the grave goods which were rather popular in Lithuania the grave was dated 5th century. Although Ukmergė according to the ethnocultural situation is at the northwestern border of the spreading of mounds of the Eastern Lithuania, the found grave, probably, is not related to mounds. Most probably, it is a single grave marked with a pole and remained by a wandering

community within turbulent times of the epoch of the Migration of nations.

At Gedimino street situated in the northern part of Ukmergė town in 1962 accidentally 2 iron spear-heads, an axe, two-part bit, a knife and a bronze penannular fibula were found (Fig. 4, 6). Among them more rarely found band spear-head with an arched ornamentation was obtained (Fig. 5); most probably, it was produced in Scandinavia in the 9th century and found itself in Ukmergė by the water way of Šventoji river which connected Daugava river with Kaup – the Scandinavian colony in the southern part of Curonian Isthmus. At present in Lithuania at least 27 such spear-heads from 14 sites are known. After the evaluation of the chronology this closed set of the antiquities may be dated 10th century. Some peculiarities (a part of the things are broken, the fibula is not burnt, there is a horse bit) permit us suppose that there a sacrifice was made by a warrior – horseman. One more artefact of the end of the Iron Age from Ukmergė, namely a sword with an inscription on the blade is from unclear site and cannot be related to Ukmergė (Fig. 8).

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

1. The finds of the Iron Age from Ukmergė: 1 – the grave at Dobilų street, 2 – the finds from Gedimino street, 3 – the hillfort of Ukmergė.
2. The layout of the grave at Dobilų street
3. The finds from the grave at Dobilų street.
4. The iron axe (1), knife (2) and spear-heads (3-4) from Gedimino street.

5. The ornament of the case of the spearbit from Gedimino street (a, b)
6. The bronze fibula (1) and the iron bit (2) from Gedimino street
7. Ukmergė hillfort from the North in 1997.
8. The inscription on the sword.

НАХОДКИ ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА ИЗ УКМЕРГЕ

Гинтаутас Забела

Резюме

В настоящей статье обсуждаются находки железного века, обнаруженные в двух разных местах современного города Укмерге (Восточная Литва) – на улицах Доби́лу и Гедими́но (рис. 1) До XX века в обоих этих местах были поля. На улице Доби́лу, находящейся в северо-западной части города, в 1994 году при выполнении строительных работ была

обнаружена и разрушена могила женщины 30-40 лет. В могиле были найдены бронзовые украшения: арбалетовидная фалу́ла с треугольной ножкой, браслет с утолщенными, несколько угловатыми концами, спираль, а также железные серпик, шило и нож (потерян) (рис. 3). Одновременно вокруг могилы был исследован раскоп площадью 7 м² и в восточной,

неразрушенной части могильной ямы были обнаружены остатки деревянного столба, обложенного камнями (рис. 2). По часто в Литве встречаемому могильному инвентарю было установлено, что могила относится к V веку. Хотя в соответствии с этнокультурной ситуацией Укмерге находится на северо-западной окраине территории распространения курганов Восточной Литвы, обнаруженная могила вроде бы не связана с курганами. Скорее всего, это одинокая могила, обозначенная вкопанным столбом и оставленная кочующим племенем в беспокойные времена эпохи переселения народов.

В северной части города Укмерге, на улице Гедимино в 1962 были случайно обнаружены 2 железных наконечника копий, топор, двойные удила и бронзовая подковообразная фибула (рис. 4, 6). Среди них был редко встречающийся ланцетовидный

наконечник копья с куполообразным узором (рис. 5), скорее всего, изготовленный в Скандинавии в IX веке и попавший в окрестности Укмерге водным путем по реке Швентойи, которая соединяла Даугаву со скандинавской колонией Кауп в южной части Куршской косы. В настоящее время в Литве известно не менее 27 таких наконечников копий из 14 мест. После определения хронологии всех находок этот закрытый комплекс древностей можно датировать X в. Некоторые особенности предметов (часть их разбиты, фибула не жжена; среди находок есть удило коня) наводят на мысль, что здесь воином – всадником была принесена жертвоприношение. Еще одно изделие конца железного века из Укмерге – меч с надписью на клинке (рис. 8), найдено в неизвестном месте и не может быть связанным с Укмерге.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

1. Находки железного века из Укмерге: 1 – могила на улице Добилу, 2 – находки с улицы Гедимино, 3 – городище Укмерге.

2. План могилы на улице Добилу.

3. Находки в могиле на улице Добилу.

4. Железные топор (1), нож (2) и наконечники копий (3-4) с улицы Гедимино.

5. Орнамент втулки наконечника копья (а, б), найденного на улице Гедимино.

6. Бронзовая фибула (1) и удила с улицы Гедимино.

7. Городище Укмерге с севера в 1997 году.

8. Надпись на мече.

dr. Gintautas Zabiela
Lietuvos istorijos institutas,
Archeologijos skyrius,
Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius.
Tel. 61 01 07, 8-290 42379
Faks 61 01 07
e-mail: istorija@comliet.lt